

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 588-601.
Geliş Tarihi-Received: 24.02.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 18.03.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1255954

Kelile ve Dimne'den Kutadgu Bilig'e Siyasetnamelerde Etik Değerler

Ethical Values in Political Treatises from Kelile and Dimne to Kutadgu Bilig

Şirvan KALSIN*

Öz

İslam dünyasında devlet adamlarına ve sultanlara adaletli bir yönetim oluşturmaları için önerilerde bulunmak amacıyla yazılmış eserler olan siyasetnamelerde ahlak, politikadan ayrılmazdı. Bu sebeple adalet, akıl/bilgi, erdem/mutluluk gibi etik değerler devletin devamlılığının mutlak koşulu kabul edilirdi. Bu derece önem atfedilen bu kavramlar, antik çağdan itibaren diğer kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de ilgili birçok eserde ve siyasetname metinlerinde özellikle irdelenmiştir. Evrensel olarak kabul edilen adalet, akıl/bilgi, erdem/mutluluk kavramlarının ne olduğu bilgisi örnek anlatı, soru cevap gibi diyaloglarla verilmiştir. Sözü edilen kavramlar tartışılırken elbette ki Aristo, Platon, Sokrates Farabi, Kindi, gibi filozofların eserlerindeki görüşlerin etkileri açıkça görülmektedir. Metinlerin geldiği çoğul, onların evrensel olan etik kavramların ne olduğu sorusunda birleştiklerini gösterir. Bunun yanında metinlerde ele alınan etik kavramların bilgisini oluşturmada din, gelenek ve toplumsal yapı gereğiyle oluşan ihtiyaçların da etkili olduğu unutulmamalıdır. Örneğin Kelile ve Dimne'nin derin yapısında Hint, İran kültür ve devlet anlayışının etkileri görülmesine karşın metnin Farsça, Arapça ve Türkçe çevirilerinin ilgili kültür ve dinî çevrelerin bakış açılarıyla, evrensel olandan uzaklaşmadan, yorumlandığı görülmektedir. *Kutadgu Bilig* ve *Kelile ve Dimne*'de çalışmaya konu olan kavramlar, diğer filozoflarda olduğu gibi, temeline adaleti alır çünkü Aristo'nun ifade ettiği gibi adaletli olmak erdemün bir parçası değil, erdemün bütünüdür. *Kutadgu Bilig*'de bilgi, akıl ve ahlak ile ilişkilendirilen adalet, devletin devamlılığını sağlar; tanrıyı ve insanı mutlu eder. *Kelile ve Dimne*'de de devletin devamlılığının adaletle sağlanacağı vurgusu dikkat çeker, adaletin ve mutluluğun temeli akıldır. Bu bağlamda çalışmamızda antik çağdan itibaren devlet yönetimi ve siyaset bilimi ile ilgili metinlerin tamamında etik kavramı içinde değerlendirilen adalet, akıl, bilgi, erdem, mutluluk gibi kavramları *Kelile ve Dimne* ve *Kutadgu Bilig* özelinde örnekler üzerinden incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Kelile ve Dimne, etik değerler, erdem, mutluluk.

Abstract

In the past, ethics were inseparable from politics in the political books, which were written to make suggestions to statesmen and sultans in the Islamic world to establish a just administration. For this reason, ethical values such as justice, reason/knowledge, and virtue/happiness were accepted as the absolute condition for the continuity of the state. These concepts, which are given such importance, have been specially examined in many related works and texts of politics in Turkish culture, as in other cultures since ancient times. The knowledge of the universally accepted concepts of justice, reason/knowledge, and

* Doç. Dr., Çağ Üniversitesi, Mersin/Türkiye, e-posta: klssirvan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0340-9106.

virtue/happiness is given through dialogues such as sample narratives and questions and answers. While the aforementioned concepts are being discussed, the effects of the views in the works of philosophers such as Aristotle, Plato, Socrates Farabi, and Kindi are vividly visible. It demonstrates that the texts are united in the definition of the plural, universal ethical concepts that they are derived from. In addition, it should not be forgotten that the needs arising from religion, tradition, and social structure are also effective in forming the knowledge of ethical concepts. For example, although there is a deep understanding of Indian, and Iranian culture and state in Kelile and Dimna, it is seen that the Persian, Arabic, and Turkish translations of the text are interpreted from the perspectives of the relevant cultural and religious circles, without departing from the universal. The concepts that are the subject of study in Kutadgu Bilig and Kelile Dimne, as in other philosophers, are based on justice because, as Aristotle states, being just is not a part of virtue, but the whole of virtue. Justice, which is associated with knowledge, reason, and morality in Kutadgu Bilig, ensures the continuity of the state; makes God and man happy. The emphasis in Kelile and Dimna that the continuity of the state will be ensured by justice draws attention, and the reason is the basis of justice and eudaimonia. In this context, in our study, we tried to examine the concepts such as justice, reason, knowledge, virtue, and happiness, which have been evaluated within the concept of ethics in all of the texts related to state administration and political science since ancient times, through examples specific to Kelile and Dimne and Kutadgu Bilig.

Keywords: Kutadgu Bilig, Kelile and Dimne, ethical concepts, virtue, eudaimonia.

Giriş

Siyaset bilimi ile ilgili ilk kaynakların yazıldığı düşünülen antik çağ filozoflarından Aristoteles, insanların kendi hayatlarını iyileştirmek ve iyi bir toplum yaratmak için giriştikleri faaliyetler olarak değerlendirdiği siyaseti en üstün bilim olarak tanımlamıştır (Heywood, 2007, s. 21).

Doğuda siyaset üzerine yazılan ve siyasetname olarak anılan eserler padişahlara, yöneticilere ideal devlet yönetiminin ve siyasi işleyişin nasıl olması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere kaleme alınmış dinî, ahlakî, siyasî eserlerdir. İçeriğinin birçok yönden benzemesi dolayısıyla layiha ve nasihatnamelerin siyasetnameler içinde değerlendirildiği olmuştur ancak belirli bir olay veya problem üzerine tavsiyelerde bulunmak; durum değerlendirmek üzere yazılmadıkları için layihalardan ayrılırlar.

Layihalar Osmanlı'dan önceye dayanan bir geleneği ifade etmektedirler. Ahlak ve siyasetname geleneği içinde tasnif edilebilen layihalar ilk dönem nasihatnameleriyle benzer özellikler taşırlar. Bunların arasındaki temel fark konunun işlenişinde ortaya çıkar. Layihalarda konunun pratik; siyasetnamelerde ise teorik yönü üzerinde durulur.

Nasihatnameler ile siyasetnameler arasındaki temel fark ise hedef kitlesi dolayısıyla konular ve konuların işlenişinde ortaya çıkar.¹

Siyasetname metinlerinde adaletin hâkimiyetle sıkı sıkıya bağlı bir kavram olarak ortaya çıkması dolayısıyla iyi bir siyaset ve devlet yönetimi, hükümdarın şahsî ve ahlakî meziyetlerine dayandırılır. İşte bu yüzdendir ki siyasetnamelerde politika ahlaktan ayrılmaz (İnalçık, 2000, 14; Arslan, 1989, 258-9). İslamî devir siyasetnamelerinin ahlakî içerikli olmasında ve nasihatname özelliği taşımasında, bu eski kültürlerin etkisi hissedilmektedir (Adaloğlu, 2004, s. 16).

İslam dünyasında yazılan siyasetnamelerin kaynaklarını Sokrates, Platon, Aristoteles gibi Yunan filozoflarının ideal devlet kuramıyla ilgili görüş ve önerileri; İran krallarının hayatlarını anlatan Hudaynameler, Ayinameler ve Hind devlet yönetimine dair hikmetler oluşturmuştur.

¹ Birçok kaynakta söz konusu olan eserler nasihatnameler içinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı iki türün ortak ve farklı yönlerini ortaya koymak olmadığı için ayrılan yönler üzerinde detaylı durulmayacaktır. Konuyla ilgili olarak Levent 1962; Pala 2008 bakılabilir.

Rosenthal (1996, s. 99) İran krallarının, Hint ve Yunan filozoflarının siyaset ile ilgili görüşlerinin ve uygulamalarının İslam dünyasında İbn-i Kuteybe, Cahiz, Beyhakî, Mes'udî, Nizamülmülk, Sealibî, Turtuşî, Gazzalî gibi birçok siyasetname ve tarih yazarı tarafından İslam siyaset anlayışıyla sentezlenerek kullanıldığını belirtir.

Eski Hind-İran yönetim geleneğinde teorik bir siyasi doktrin mevcut olmadığından devlet, hükümdarın güç ve otoritesinden başka bir şey değildi. Siyaset ise hükümdarın bu otoritesini koruma, güçlendirme ve bunun araçlarını, yani askeri ve parayı sağlama yoluydu. Bunlar sağlanırken halkı rahatsız etmemek, onların huzurunu korumak için etik değerlerin gözetilmesi ve güç sarhoşluğu içindeki yöneticilere anlatılması gereğiyle ilk siyasetnameler oluşmuştur.

Türk dil ve kültür tarihinde siyasetnameler önemli yere sahiptirler. Çalışmanın kavram alanını, adalet, akıl/bilgi, erdem/mutluluk etik içinde değerlendirilen kavramların *Kutadgu Bilig* ve *Kelile ve Dimne* özelinde, siyasetname metinlerindeki işlenişinin dil ve kültür tarihi açısından değerlendirmesi oluşturmaktadır.

Etik ve Ahlak Kavramlarının Temel Farkı

Etik ve ahlak birbiriyle yakından ilişkili olan kavramlardır.

Arapça *hulk* kökünden gelen ahlak, davranış, tutum, iyi eylemde bulunmak; insanın ruhsal ve zihinsel durumları, iyilik etmek ve kötülükten çekinmek için uyulması gereken yol ve yöntemleri öğreten çalışma alanı; toplumsal alanda geçerli olan normlar bütünü anlam alanlarını karşılamaktadır. Kuçuradi, ahlakın kişiler arası ilişkilerde genel olarak geçerli olan veya olması istenen topluluk, yer ve zaman değişikliklerinden etkilenen çeşitli değer yargısı sistemleri olarak karşımıza çıkan bir olgu olduğunu söyler. Yere ve zamana göre çeşitlilik gösterdiğini de ekler (1997, s. 21). Toplumsal nitelikli bir olgu olan ahlak, çeşitli normlardan buyruk ve yasaklardan oluşur dolayısıyla bir grubun, bir topluluğun ahlakı olarak karşımıza çıkar (İyi, 2013, s. 7).

Felsefenin temel alanlarından biri olarak değerlendirilen ve ethos köküne dayandırılan etik ise bu yaklaşımda bir bilgi alanı olması dolayısıyla ahlaktan ayrılır. Etik ahlakın ve ahlak kurallarının bilgisini ortaya koyar. Etiğin kendine ait bir nesne alanı vardır ve bunu bilme konusu yapmaktadır. "Örneğin bir olgu olarak çeşitli ahlaklar "adil" olma "iyi" olma, "erdemli" olma konusunda her biri kendine göre davranış ölçüleri verirken bir bilgi alanı olarak etik "adalet nedir" "erdem nedir"; "eylemlerimizle ilgisinde 'doğruluk' veya 'adil olmak' nedir?" gibi yaşama dünyamızın bu önemli kavramlarının bilgisini arayan temel sorulara yönelmektedir." (İyi, 2013, s. 8).

Etik bir yandan adalet, iyilik, erdem gibi ahlak normlarının temeline yerleştirilen kavramları konu edinirken diğer yandan insanın, nasıl yaşaması gerektiğini, amacının mutluluk mu hakikat mi yoksa erdem mi olması gerektiğini sorgular. Etiğin ahlaka göre daha evrensel olduğu görüşü ahlak normlarının toplumlar arasında göreceli değerlendirme ölçütleri içermesine dayanır. Etik "kişinin bir durumda doğru olanı yapabilmesinin koşullarının bilgisine" yönelir, ahlak ise bunun "hazır ölçülerini" verir (İyi, 2013, s. 8). Etiğin evrensel olması bu sebeptedir çünkü yere ve zamana göre değişen ve davranış belirleyen normlardan oluşmaz.

Eski Yunanca'daki *ethika* sözcüğünün Latincesi "töre ve karakter" anlamlarına gelen *morestir*. Sözcüğün anlamında değişmeye neden olan bu durum geçmiş dönemlerde ve günümüzde etik ve ahlak kavramlarının aynı içerikte kullanılmasına yol açmıştır (İyi, 2013, s. 14).

Aristoteles yaşam tarzlarını “haz yaşamı”, “siyaset yaşamı” ve “teoriya yaşamı” olarak verir. Bunların arasında siyaset yaşamı ve etkinliği için etik vazgeçilmez temel bir bilgi alanı olarak kabul edilir. Etiğin siyasetname türü eserlerde kullanılması Aristoteles’ten itibaren devam eden bu anlayış dolayısıyladır.

Bizdeki siyasetname metinlerinde etik ve ahlak arasındaki, yukarıda ifade ettiğimiz karışıklık belli ölçüde tanıklanır. Bazen Aristoteles ve Platon gibi Yunan felsefecilerinin etik içinde değerlendirdiği kavramların bilgisi verilirken, bazen de örnek olay ve durumlarla bir olgu olarak değerlendirildiği ve toplumsal normlarla açıklandığı görülmektedir.

Kelile ve Dimne

Adını kitabın çerçeve masalını oluşturan Aslan, Öküz ve Çakal masalındaki iki çakaldan alan *Kelile ve Dimne*,² Hind Edebiyatında *Pançatantra* “beş kitap” anlamına gelen masal serisinde yer alan masal kitaplarından biridir. Sanskritçe aslı kaybolmuştur.³

Nuşirevan’ın isteği ile tabibi Bürzüye (Berzeveyh) tarafından Pehleviceye yapılan çeviri kanalıyla diğer dillere çevrilmiş ve bu yolla da kitap günümüze kadar gelmiştir. Yazılış tarihi olarak M.S. 100 ile 500 arası verilmektedir (Kaya, 1998, s. 16–17). Hint hükümdarlarından birinin, oğlunun eğitimi amacıyla bir Visnu rahibi görevlendirmesi ile kaleme alındığı düşünülmektedir (Karaismailoğlu, 2000, s. XXV, 210).

Eser bir giriş ile her biri *tantra*, yani “insanın zekasını kullanacağı hal” adını taşıyan beş kitaptan ibarettir. Kitap, hayvan masalları ile hükümdarlara hikmeti öğretmeyi amaçlamaktadır (Brocelman, s. 552).

Pançatantra “Kralla Üç Oğlu”nu anlatan giriş öyküsüyle başlar. Daha sonra I. Kitap *Mitrphada* (Dostluğun bozulması) çeşitli alt öykülerle anlatılır. Bu, *Kelile ve Dimne*’nin çekirdeğini oluşturan bölümdür. Bunu II. Kitap *Mitrprapti* (Dostluğun Kazanılması), III. Kitap *Scmahivigraha* (Savaş ve Barış), IV. Kitap *Labdhanasa* (Kazanılmış Şeylerin Kaybı) ve V. Kitap *Aparikshakaritva* (Düşüncesiz Hareketin Sonu) izler. Böylece *Pançatantra* yani beş kitap tamamlanmış olur (Kaya, 1998, s. 19).

Eserde her bir kitabın bir çerçeve masalı (13 çerçeve 45 ara hikâye) vardır. Bu masalların içinde ismi geçen kahramanlar yeri geldikçe başka masallar anlatmışlardır. Masallardaki giriş hikâyelerinde kitaptaki masal ve hikâyelerin nasıl meydana geldiği ve ne amaçla yazıldığı anlatılmıştır. Bir masaldan diğerine geçerken masalı anlatacak olan, anlatmak üzere olduğu masala ait bir beyit veya kıta söyler. Bu kısım anlatılacak olan masalın bir özeti daha doğrusu özü gibidir (Çağdaş, 1962, s. 6). Çerçeve hikâyelerin konuları babların giriş kısmında Hint meliğinin soruları ve Beydeba’nın cevapları ile belirlenmiştir. Her babda melik “beyan eylegil” hitabıyla Beydeba’dan konuyu açıklamasını ister. “Beydeba eyitti” sözüyle bab başlar (Toska, 1989, s. 40). Eserin fikir yapısını oluşturan ahlakî değerler bu kısımda verilmiştir.

Kelile ve Dimne’de *Kutadgu Bilig*’de olduğu gibi fikirler karakterlerle temsil edilmiştir. Bu fikirler çerçeve hikâyede çarpışır; çünkü her karakterin kendine özgü savı vardır (Toska, 1989, s. 42).

² Karataka ve Damanaka, Pehlevi dilinde Kelileg ve Dimneg

³ Brocelmann eserin en eski şeklinin Hertel tarafından bulunan Tantrakhayika olduğunu söyler (Brocelman, s. 552). *Pançatantra*’dan yararlanılarak oluşturulan *Hitopadeşâ*’nın (1373) çevirisini yapan Korhan Kaya *Pançatantra*’dan önce Machiavelli’den yüzlerce yıl önce belki M.Ö 3. yy’da oluşturulduğu düşünülen *Arthaşâstra* adlı devlet yönetimi kitabından söz eder. Bu kitapta devlet yönetimi ile ilgili bilgiler ağır ve ciddi bir dille verilmiştir. Genç kral adaylarına daha pratik ve eğlenceli bir yöntemle devlet yönetimi öğretmek için *Pançatantra*’nın oluşturulduğu söyler (1998, s. 19).

Kelile ve Dimne'nin bir siyasetname olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Levend, hükümdarlara öğüt vermek için yazılmış olmasına karşın onu bir siyasetname değil ahlak kitabı olarak değerlendirmiştir (1963, s. 167-194).

Kelile ve Dimne'nin orijinali olan *Pançatantra'yı* seçme masallarıyla yayımlayan Çağdaş (1962, s. 6) ise "Pançatantra bir politika ve devlet idaresi kitabıdır. Eseri tertipleyen bu konulardaki fikirlerini masallar içinde sunmuştur. Fakat öğretmek istediği şeyleri masalın ana teması içine yerleştirmekten ziyade masal içine serpiştirmiş hikmetler içinde vermiştir. Verdiği öğütler esas itibarıyla eski Hint devlet ve hükümet idaresi bilgisinin esaslarına dayanmaktadır." ifadeleriyle onu bir siyasetname olarak değerlendirdiğini belirtir.

Eserde geçen "öğüdi ve hikmeti ve hezli birbiri içinde derç eylediler ta hakimler fayide için mütalaa kılarlar ve cahiller hikâyet için ve oğlancuklar hezl için okıyup yad tular" (Toska, 1989, s. 85) cümlesiyle eserin her kesime hitap ettiği açıkça belirtilmiştir.

Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacib tarafından yazılmış olan eser birey, toplum ve devlet hayatının ideal bir biçimde düzenlenmesinde zorunlu olan bilgi, zihniyet ve erdemlerin nelerden oluştuğunu bunların nasıl elde edileceği ve kullanılacağını dört esas ve onları karakterize eden Kün Togdı (kanun, adalet), Ay Toldı (saadet-kut), Ögdülmiş (akıl), ve Odgurmuş (hayatın sonu) etrafında, karşılıklı konuşma ve soru cevapla anlatır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kutadgu-bilig> erişim tarihi: 22.02.2022). Eserde bunların dışındaki karakterler de hayatta karşılaşılan tüm kusur ve sorunlarla bu diyaloglar içinde var olurlar. Kutadgu Bilig'in adında geçen "kut" hem devlet hem de mutluluk anlamlarına karşılık gelir ki bu da eserin tamamında hâkim olan metaforik anlatımlardan biridir. Mutluluk, saadet Ay Toldı karakteriyle sembolize edilir. İnsanların her iki dünyada sahip olmak istediği şey kuttur. Mutluluğun ve insanı, toplumu mutluluğa ulaştıran şeylerin neler olduğu birey, toplum, hükümdar ekseninde tartışılır.

Ekleriyle beraber seksen sekiz başlık 6645 beyitten oluşan Kutadgu Bilig, ideal devlet yönetiminin ve hükümdarın nasıl olması gerektiğine dair konuları soru cevap biçiminde örülmüş karşılıklı konuşmalarla anlatan bir siyasetname metnidir.

Kelile ve Dimne ve Kutadgu Bilig'de Üzerinde Durulan Etik Kavramlar

Adalet

"Eski çağda etiğin temel sorusu "doğru, âdil, iyi" anlamında mutlu (eudaimonia) yaşamın ne olduğu sorusudur. Bu soru "adalet nedir?", "erdem nedir?" şeklinde teorik yönüyle de araştırılmıştır (İyi, 2013, s. 14).

Adalet kavramı üzerindeki sorular onun bir ideal mi yoksa insanın ahlaki yönünün bir gereği mi olduğu çevresinde gelişir. Levinas gibi kimi araştırmacılar adalet kavramının daha ziyade insanın ahlaki yönüyle ilgili olduğu düşüncesindedirler (Çırakman, 2001, s. 179-200).

Solomon, adaletten daha evrensel, daha güçlü ve daha tam olan bir şeyin hayal edilemeyeceğini söyler (2004, s. 21). Bu ve yukarıda ifade edilen insanın ahlakla ilişkisi dolayısıyla evrensel konuları içeren siyasetname ve nasihatname türü kitaplarda adalet kavramı ve onun yorumlanması öncelikli konuların başında gelmektedir.

Tanrıyla ve dolayısıyla onun yeryüzündeki gölgesi kabul edilen padişahla özdeşleştiren adalet kavramının *Kelile ve Dimne* ve *Kutadgu Bilig'*deki yansımaları şöyledir:

*Kelile ve Dimne'*nin zeyl bölümünde tahtı atalarından miras olarak alan ancak aldığı mirası onlar gibi adaletle yönetmeyen padişaha:

“Ey yüksek himmetlü tâcı tahtı atalardan miras bulmuş melik. Senüñ atalaruñ padişahlık bünyâdun berkitmişidi ve cihan ‘imâret eylemekde dürişirdi ta kim ‘âlemi ‘imâret hâline getürdiler ve berk hisarlar ve muhkem kal‘alar yapıdılar saflar sıldılar ve çeriler dartdılar ve murâdlar buldılar ve eyü ad kazandılar ve ‘adl yolun ra‘iyyet üzerine görklü vardılar...ve sen bir kezden zulm ve cevr odın yandurduñ ve geçmiş atalaruñ eyü adın yile virdüñ ögünü dirgil” (SL. 229b) (Toska, 1989, s. 90) sözleriyle atalarının adaleti ve adil olmanın önemini hem hatırlatma hem de uyarı vardır.

Devletin ve dolayısıyla padişahlığın devamlılığının adalet ve doğru siyasetle sağlanabileceği şu sözlerle anlatır:

Padişahlık erenlersüz ve er malsuz kayım olmaz ve mal imâretsüz ele gelmez ve ‘imâret ‘adlsüz ve siyasetüz mümkün değül (SL.3a)

‘Alemin bekâsı ‘adl ve siyâset sebebledir ve padişahlara ol ikiden yigrek hiç bezek yoktur. (SL. 3b) (Toska, 1989, s. 94-95).

Tanrının yeryüzündeki gölgesi olan padişahlar tanrı gibi adil olmalıdır çünkü dünya adaletin ışığıyla güzelleşir ve gelişir. Adalet ve siyaset padişahların güzelliğinin süsüdür.

Teñri gölgesidür kim yiryüzi bularuñ ‘adli nûri birle bezenür ve görk dutar ve bularuñ heybeti birle cihân ‘imâret olur (SL. 2b).

Pes ‘adl ve siyâset pâzişahlara yavlak görklü bezekdür. ...ol görklü haslet ‘adl ve siyaset ve kerem ve şefkat(B. 1a) ve ihsan ve mürüvvet kamusu huzâvendigâr ve huzâvendigâr-zâde-i cihan hasib-i nesib-i zemân pâşâ-yı kâmurân zâ‘afe‘llahü kadrehu zatında mecmü‘dur. (SL.3b)

Beydeba‘ya göre adalet hem insanları hem de tanrıyı mutlu eden yegâne güzelliştir (Doğrul, 1945, s. 284).

*Kelile ve Dimne'*de adil olmanın ve adaletin önemi konusu yalnızca zeyl bölümünde ve padişahın temel vasfıyla ilişkilendirilerek değil çerçeve masalların çoğunda masalın içinde verilen hikmetlerle de anlatılmıştır (bkz. Aslan, Öküz ve Çakal Masalı; Kurnaz ile Budala Masalı; Martı ile Deniz Perisi Masalı vd.).

*Kelile ve Dimne'*de aslan, hükümdarı temsil eder. Hükümdarda olması gereken korkusuzluk, asalet, adalet vb. vasıflar aslan üzerinden anlatılır.

Ak toğan hergiz çekürge avlamaz/erkek arslan dilkü çakal boylamaz (SL. 33)

Erkek arslan tavşan avlariken bir kulan görürse tavşandan el tartar kulandan yana yüz dutar, arslan bigi ‘âli himmetlü olmak gerek (SL.26b)

Kibr içinde arslan ol èy ser-firâz/Heybeti çok korkusu savaşıda az

Kalmagıl sen tavusa vü bülbüle /Anda cümle reng durur bunda toğan bigi

Himmetünü ‘ali dut toğan bigi/Kim bulasın şeh katında ‘izz ü nâz (SL.26b) (Toska, 1989, 258).

*Kutadgu Bilig'*de devletin temeli olarak görülen doğruluk ve adaletin dünyaya mutluluk, huzur getireceği anlayışı dikkat çeker.

Bu beglik ulı kör könilik turur/köni bolsa begler tiriglik bolur (819)

“Bu beyliğin temeli doğruluktur. Beyler doğru olursa canlılık (mutluluk) olur.”

Kanunun doğru uygulanması ve beyin adil olmasıyla halkın mutluluğu ve devletin bekası ilişkisine eserdeki başka beyitlerde de değinilmiştir.

Gerek Aristo gerekse Farabi mutlulukla adalet arasında bağ kurarlar. Aristo için adalet, her türlü ahlaki erdemi içine alan toplumsal bir erdemdir ve adaletli olmak erdemin bir parçası değil, erdemin bütünüdür yani bütün erdemlerin birleşmesiyle ortaya çıkar. Buradaki amaç da adil bir ortamda mutluluğa ulaşmaktır. Başka bir deyişle adalet toplumu mutluluğa götürür. Bunu kanunlarla sağlayabilecek olan da sadece devlettir (Özgen, 2018, s. 49; Topakkaya, 2009, s. 629).

Aynı bağ *Kutadgu Bilig'*de de görürüz. Yusuf Has Hacib'e göre devletin temel amacı halkın mutluluğunu sağlamaktır. Bu sebeple devlet yönetimiyle ilgili her konuyla mutluluk arasında bir bağ kurmuştur. Özellikle adalet olmadan mutluluğun gerçekleşmeyeceği vurgusu hâkimdir eserde.

“Aristoteles adalet kavramının birden fazla anlamından bahseder ve adalet kavramını adaletsizlik kavramıyla birlikte tanımlamanın daha doğru olduğunu söyler. “Yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak adaletsizlik, yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak ise adalettir.” (Topakkaya, s. 629).

Karşıtlığı ön plana çıkarmak beynin büyük resmi daha iyi görmesini sağlar. *Kutadgu Bilig'*de de adil olmanın kanunlara uygun davranmanın getirileri ve bunun aksi davranışların sonuçları, Aristoteleste olduğu gibi karşıtlama ile anlatılarak adil olmaya, adalete vurgu yapılmıştır.

iki neñ turur ilke bağı beki/biri saklık ol bir törü el köki (2015)

“Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir; biri ihtiyatlılık, biri kanun; bunlar esastır.”

kayu beg törü berse elde köni/filin itti kodtı yaruttı küni (2017)

“Hangi bey memlekette doğru kanun koydu ise, o memleketini tanzim etmiş ve gününü aydınlatmıştır.”

bu beglik bağı kör bu iki bolur/bu iki tükel bolsa beglik turur (2018)

“Beyliğin başı işte bu iki şeydir; bu ikisi tam olursa, bey beylik yapar.”

iki neñ bile ilç beglik buzar/kirür egri yolka könidin azar (2023)

“Bey iki şey ile kendi beyliğini bozar, eğri yola girer ve doğru yoldan şaşar.”

biri küç birisi osallık kılur/ bu iki bile beg ilin artatur (2024)

Akıl/Bilgi

Gerek Eski Yunan gerekse Alman filozoflarının birçoğu akı, iyi ile kötünün ayırdını sağladığı için etik anlayışın temeli olarak görürler.

*Kelile ve Dimne'*de hüdühüd, tilki, öküz, sıçan, çakal gibi birçok hayvan kimi masallarda akı, zekayı temsil etmişlerdir. Bunların arasında çakal (şagal) özel bir yerdedir çünkü *Kelile ve Dimne* içinde çeşitli karakterlerle karşımıza çıkmasına karşın asıl olarak metne adını veren “*Kelile ve Dimne*” adlı iki çakalın temsil ettiği karakterlerden *Kelile* akıl, doğruluk ve alçak gönüllüğü; *Dimne* ise sahip olduğu zekayı kötülüğe kullananları temsil eder.

'Akil oldur kim işi öñ aňlaya/bilini ol iş soňı çün bađlaya

Gafil oldur kim işi soňra tuya/assı kılmaya güle ger ađlaya (Toska, 1989, 259).

Kelile ve Dimne' de bilginin güzel ahlakı doğuracağı *'İlm ağacınun yemişi 'amel-i sālīhdür ve hulk-ı hasendür'* (SL. 10a) dolayısıyla akıllı kişinin *"ākil kiři uşbu cihan ni'metinden bir eyü ad ve bir eylügile aňılmaktan artuk nesne istemez"* (SL.157b) sözleriyle de iyilik yapmak ve iyi anılmaktan başka bir isteği olmayacağı anlatılır.

Bilgi önemli bir hazinedir ve onu kıskanç, cimri, asılsız kişilere öğretmemek gerektiği: *'ilmi aslsuz ve bahil kişiye öğretmek doňuz boynına cevher ve inci asmak gibidür* (SL. 182b) sözleriyle anlatılır. Bilgi güçtür onun doğru ellerde olması gerekir.

Akıl ve bilginin erkeklik ve yiğitlikten daha iyi bir vasıf olduğu *"hulkıların uzlık ve azarsuzluk birle bezegil ve ayrıkları korkutmağıl katı erlikten ve azim alplıktan 'akıl ve fikr yiğrekdür"* (SL. 122b) sözleriyle anlatılmıştır.

Ayrıca *Dimne eyitdi hürmet ve yükseklik mürüvvet ehli ve himmet ışları arasında artukludur her kimün kim nefsi şerif ve güheri yüksekdür kendüzin aşagalık menziline yükseklik mertebesine irürür ve kimün kim rāyı za'if ve 'aklı tar ise yüksek dereceden aşāđlık menziline iner* (SL 27a) sözleriyle ölçülü ve mert insanların diğerlerine göre daha değerli tutulduğu zayıf fikirli ve dar akıllı insanların da kendi saygınlıklarını düşürdüğu anlatılır.

Kişi öğrettiği sıfattan bilgiden kendisi hariç olmamalıdır. Fayda önce kendi nefsini eğitmektir: *'ilmün fāyidesi oldur kim ādemün nefsini 'aziz eyleye. Öl 'ālim 'ilmin halka eyide ve kendü eyitdüği sıfatlardan hariç ola...* (SL. 10a).

Yunan felsefecileri adaleti bilgi, akıl ve ahlak ile ilişkilendirmişlerdir. Akıllı, ahlaklı ve iyi olanın yasalara uyacağı ve adil olacağı; bir çeşit hastalık olarak gördükleri zalimliğin ise bu erdemlere sahip olmayanlarda görüleceğini belirtmişlerdir.

Kutadgu Bilig' de de benzer ilişki görülür ancak bu ilişki metinde hükümdar üzerinden anlatılmaktadır. Akıllı temsil eden Ögdülmiş, hükümdar Kün Togdı'ya halkın huzuru, mutluluğu ve devletin devamlılığı için beyin sahip olması gereken erdemleri akıl, bilgi ve dürüstlük olarak verir. Bunların bir kısmını tanrı ona doğuştan bahşetmiştir. Bir kısmını da bey öğrenir. ("beglikke sezâ bolđu teg beg negü teg kerekin ayur" bölümü "1921-vd beyitler)

bayat kimke bérse bu beglik işi/ bérür öđ köñül kör ol işke tuşı (1933)

"Tanrı kime bu işi verirse ona işine uygun akıl ve gönül de verir."

ukuşluğ gerek hem biliglig gerek /akılık gerek hem siliglik gerek (1951)

"Bey bilgili, akıllı, cömert ve yumuşak huylu olmalıdır."

bilig birle begler bodun başladı/ukuş birle él kün işin işledi (1952)

"beyler bilgi ile halka baş oldular ve akılla memleket ve halkın işini yaptılar."

kılınç edğü erdem gerek miñ tümen/atı edğü bolsa tutunsa boduğ (1956)

"Adının iyi anılması ve halkın onu tutması için iyi huy ve karakter ile binlerce erdem gerekir."

biliglig ukuşluğ gerek beg tetig/anın kılta ötrü igiñe itig (1971)

"Bey bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır. Beyliğin hastalığına ancak bunlarla çare bulunabilir."

biliglig ukuşluğ büğü ilçi beg/ ikigün ajunda bolur ornu yég (1972)

“Bilgili, akıllı ve hâkim hükümdarların her iki dünyada da makamı yüksek olur.”

ikigün ajunuğ buluğlı kişi/ idi kutluğ ol bu tükel kut başı (1973)

“Her iki dünyayı bulan kişi çok mutlu olur ve bütün saadetlerin başında bulunur.”

Hükümdarın sahip olması gereken en temel özellikler olan bilgi ve akıl onu doğru, dürüst ve adil yapar. Bu anlayışın bir başka dayanağı olarak “bilig ukuş erdemin asığın ayur” başlıklı bölümde bilginin, aklın geceyi aydınlatan kandil gibi insanı aydınlattığına örnek olarak, tarihte adaleti ile ünlü Nuşirevan verilir.

ukuş ol yula teg karañku tüni/bilig ol yarukluk yaruttı séni (288)

“Akıl karanlık gecede bir meş'ale gibidir; bilgi seni aydınlatan bir ışıktır.”

muñar bütmeşe kör bu nûşîn revân/ukuş közi birle yaruttı cihân (290)

“Buna inanmazsan, Nuşin-Revan 'a bak; o akıl gözü ile dünyayı aydınlattı.”

törü tüz yorıttı bayudı bodun/atın edgü kıldı ol edgü üdüin (291)

“Kanunu doğruluk ile tatbik etti ve halk zenginleşti; o iyi bir devirde iyi bir nâm bıraktı.”

Erdem, Mutluluk

Sokrates, Platon ve Aristoteles etik ile ilgili soruları ele alırken erdeme öncelik vermişlerdir. Mutluluğu sağlayan temel kazanım olan erdemin ne olduğu sorusu onları hazzın karşısında ölçülülüğe götürmüştür. Ölçülülüğü bilmeden hazza yönelmek iyi ve mutlu yaşam yerine insanı mutsuzluğa ve yanlışlara götürebilir (İyi, 2013, s. 28).

Erdemi mutluluk ve iyi yaşama kavramlarına bağlayan Aristoteles'e göre mutluluk iyi yaşamaktır. Erdemlere dayanmayan iyi düşüncesi olamayacağı için erdem olmayınca mutluluk da olmayacaktır (Sönmez, 2019, s. 10).

Günümüzde isteklere sorunsuz ve sürekli ulaşabilme ve kıvanç durumu olarak tanımlanan haz, arzu ve sevinç gibi kavramlarla ilişkilendirilen mutluluk, (<https://sozluk.gov.tr/erisim> tarihi: 22.02.2023) Aristoteles'in yukarıda verdiğimiz erdem tanımında da görüldüğü üzere Antik Yunanda iyi ile ilişkilendirilmiştir.

Aristoteles erdemleri karakter erdemleri ve düşünce erdemleri olarak iki farklı açıdan değerlendirmiştir.

Yiğitlik, ölçülülük, cömertlik, sakinlik ve yüce gönüllülük doğuştan olmayan alışkanlıkla kazanılan erdemler oldukları için karakter erdemleri içinde verilmiştir. Düşünce erdemleri ise sanat, bilim, pratik bilgelik, teorik bilgelik ve us (sezgisel akıl)tur.⁴

İncelemeye esas olan eserlerde Aristoteles'in ve onun düşüncelerinin İslam dünyasındaki temsilcisi kabul edilen Farabî'nin erdem, mutluluk ilişkisine benzer bir anlayış hâkimdir.

Kelile ve Dimne'de bilgeliğe dayandırılan bir amaçla ilişkilendirilen mutluluk dünyada yaşamının asıl nedeni olarak görülür ve mutsuz birinin çevresine faydası olamayacağı anlayışı hâkimdir.

Fare ile derviş masalında: “Dünyada, tedbirli olmak kadar akıllılık, eziyetten çekinmek kadar terbiye, güzel huylu olmak kadar asalet ve tokgözlü olmak kadar zenginlik yoktur!...” cümlesi ataların öğüdü olarak verilir.

⁴ Aristoteles'in erdem ile ilgili görüşlerinin ayrıntılarına Sönmez, C. (2019) Aristoteles ve Farabî'de Etik-Siyaset İlişkisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezine bakılabilir.

Debşelim, devletin baki olması ve halkın sevgisini kazanmak için padişahın sahip olması gereken en önemli vasıfların hangileri olduğunu sorar: *...imdi eyitgil padişahlar hasletin kim kankısı yigrek ve maslahat ve devlet bâki olmağa ve gönyüller ele getürmege kankısı yakınrakdur.* (SL.175) *buna karşılık Beydeba "...gönlü hulklü ve halim nefslü olmak kişinün sa'âdeti nişâmıdır, zirâ kim cömardlık fâyidelerine bir tâyife mahsus olur ve alplik dakı 'ömrlerde bir vakt işe gelir..."* (SL. 175a), (Toska, 1989, 343-344) sözleriyle iyi, yumuşak huylu, cömert ve yiğit olmanın padişahlıktaki önemine dikkat çekilerek cevap verilir.

'akıl sa'âdetin diregidür ve devletin kilidi dilidür (SL. 206a) sözleriyle mutluluğun temeli olarak akıl görülür.

Değer ve itibar görmek kişiye huzur, mutluluk getirir bu da çaba ister. *...Himmetüni 'ali dut togan bigi kim bulasin şeh katında 'izz ü nâz* (SL 26b) Bu anlayış arslan üzerinden togan, bülbül ve tavus karşılaştırmasıyla verilmiştir.

Kelile ve Dimne'de erdemın önemine birçok masalda değinilir. Ayrıca *Dimne eyitdi hürrmet ve yükseklik mürrüvvet ehli ve himmet ısları arasında artukludur her kimün kim nefsi şerf ve güheri yüksekdür kendüzin aşagalık menzilinden yükseklik mertebesine irürür ve kimün kim râyı za'if ve 'aklı tar ise yüksek dereceden aşagalık menziline iner* (SL 27a)

Her bir âdemiye vâcibdür kim 'ilm kesbine ve âhret azığın hâsil eylemeğe dürişe bahtulu ol kişidür kim edeb tonuyla kendüzin bezeye (SL. 10a).

'ilm eyü 'amellü kişide cemat dutup halâyıkı dahı müşerref eyler güneş yüzi nurdur 'âlemi münevver eyler (SL10a).

*Kutadgu Bilig'*de bilgi, akıl, anlayış, dilin doğru kullanımı, yumuşak huyluluk, sükunet erdem olarak değerlendirilmiştir.

bilig hem ukuş ol bu erdem atı (1679)

"Erdemin bir adı da bilgi ve akıldır."

Bunlara sahip olmanın her iki dünyada huzura, mutluluğa ulaştıracağına birçok beyitte değinilmiştir. Aşağıda kimi beyitlerini verdiğimiz Hükümdar ile Ögdilmiş arasındaki diyalog bunlara örnektir.

ayu bér kişike tusulur kayu/ kayu ol tususu maña ay sayu (1657)

"İnsanlar için faydalı olan şeyler ve onların faydaları nelerdir birer birer anlat."

kişike tusulğu ikigü ajun kılınç edgüsi ol ay kılkı tüzün (1659)

"Ey düzgün karakterli, her iki dünyada insanlara yararlı olan şey iyilik yapmaktır."

ikinci uwut ol üçüncü köni /bu üç neñ bile er bulur kut küni(1660)

"İkincisi haya üçüncüsü doğrudur. İnsan bu üç şey ile saadet güneşine ulaşır."

takı bir siliglik kılınç köni /ikigü ajunda kutadur küni (1963)

"Bir de yumuşak huylu olan doğru hareket eden insanın her iki dünyada günü kutlu olur."

könilik uwut hem bu edgü kılınç /üçegün birirse bu buldı sewinç (1964)

"Doğruluk, haya ve iyi hareket bu üçü kimde birleşirse o insan mutlu olur."

Yalnızca bireyin değil beyliğin mutluluğu ve temeli de "köni törü" üzerine kuruludur.

könilik öze boldı beglik ulı/bu beglik köki ol könilik yolu (821)

“Beyliğin temeli doğruluk üzerinedir. Kökü de doğruluk yoludur.”

törü kılsa élke köni bolsa beg/tilek ârzû bulğay bu kolsa kalı (822)

“Bey doğru olur ve ülkeye yasaları doğru uygularsa, bütün dileklerine kavuşur.”

Eskiçağ filozoflarının üzerinde durduğu sorulardan biri de “erdemın bilgi olup olmadığı, bilgiyse nasıl bir bilgi olduğu ve bu bilginin nasıl kazanılacağı”dır (İyi, 2013, s. 13). *Kutadgu Bilig'*de “Bilig ukuş erdemın asığın ayur”, “Ay toldı iligke til erdemın söz asığların ayur”; “Yalñuk oğlanı ağırlıkı bilig ukuş birle erdükin ayur” gibi bablarda “bilig, ukuş, kılkı amul, silig, törü, köni” sözcükleri ve onların kapsadığı kavram alanlarıyla erdemın ne olduğu ve neler kazandıracığı anlatılmıştır. Bunlar bazen aşağıda verilen beyitlerde görüleceği üzere devleti yönetecek kişinin sahip olması gereken erdemler olarak önem kazanır:

bedük bilig birle üküş erdemi /biliglig ukuşluğ bodun ködrümi (278)

“Bilgili, anlayışlı ve halkın seçkini çok bilgi ile (sayesinde) erdemi çoktu.”

idi artuk erdem kerek ög bilig /ajun tutğuka ötrü sunsa elig (281 vd. beyitler 284, 285)

“Dünyaya hâkim olmak ve onu elinde tutmak için akıl ve bilgi gibi pek çok erdem gereklidir.”

Bazen de mutluluğu temsil eden Ay Toldı'nın sahip olduğu iyi özellikler olarak verilmiştir. Ay Toldı yiğit, sakin, akıllı, bilgili ve anlayışlıdır.

yégit erdi oğlan kılınçı amul /ukuşluğ biliglig hem öglüg köñül (463)

“Sakin karakterli, akıllı, bilgili, zeki ve iyi gönüllü bir gençti.”

yüzi körklüg erdi körüp köz kamar /sözi yumşak erdi tili tuz tamar (464)

“Yüzü göz kamaştırarak kadar güzeldi, doğru ve yumuşak söylüdü.”

kamuğ törlüg erdem tükel öğrenip /yorır erdi erdem eligke alıp (465)

“Her türlü erdemi tam olarak öğrenmişti. (işleri) öğrendiği erdemle yapardı.”

Hükümdar Kün Togdı akıllı temsil eden Ögdilmiş'e erdemlerin nasıl kazanıldığını sorar.

Ögdilmiş erdemlerin kimisinin doğuştan olduğunu kimisinin ise sonradan kazanıldığını anlatır. Bu erdemler bize Farabi ve Aristoteles'in alışkanlıkla kazanılacağını söylediği karakter (yiğitlik, sakinlik, bilgililik) ve doğuştan var olduğunu söylediği düşünce (akıl ve anlayış) erdemleridir.⁵

anadın mu bilge tuğar bu kişi /azu öğrenür mü yetilse yaşı (1678)

“İnsan anadan mı bilge doğar yoksa yaşı ilerledikçe mi öğrenir.”

anadın toğuşlı biligsiz tuğar /bilig öğrenür ötrü törke ağar (1681)

“Anadan doğan bilgisiz doğar, bilgiyi öğrenir böylece saygınlık kazanır.”

ukuş ol anı yalñuk öğrenmedi /tadu birle katlıp törütür idi (1682)

“Öğrenerek elde edilemeyen şey anlayıştır. Tanrı onu insanın özüne katar.”

ukuşta adın barça erdemlerig/kişi öğrenür ötrü yetlür bilig (1683)

“İnsan anlayış dışındaki bütün erdemleri öğrenir ve böylece bilgisi gelişir.”

⁵ Farabi'nin erdem ile ilgili değerlendirmelerinin ayrıntıları için Özturan, 2013 ve Sönmez, 2019'a bakılabilir

bilig erdem edgü kılınç ya kılık /kişi öğrenür ötrü tüzlür yorık (1824)

“İyi huy, tavır ve bilgi erdemlerini kişi öğrenir ve böylece yolu düzelir.”

kişi öğrenür bilgi artar üküş /neçe öğrenip uksa bolmaz ukuş (1827)

“İnsan öğrenir, bilgisi çok artar; ne kadar öğrenip anlasa da akli anlayışı olmaz.”

kişide uluğrak ukuşluğ kişi /ukuş boldı erke miñ erdem başı (1830)

“Anlayışlı (idrak sahibi)kişi insanların en değerlisidir. İnsan için anlayış bütün erdemlerin başıdır.”

Siyasetname metinlerinde hükümdarların karakter ve düşünce erdemlerine sahip olması gerektiği her fırsatta dile getirilir ve bunlara sahip beylerin halka, ülkeye mutluluk ve refah getireceği anlatılır.

ukuşluğ kerek hem biliglik kerek /akılık kerek hem siliglik kerek (1951)

“Beyin bilgili ve akıllı olması aynı zamanda cömert ve yumuşak huylu olması gerekir.”

bilig birle begler bodun başladı /ukuş birle el kün işin işledi (1952)

“Beyler bilgi ile halka liderlik ettiler. Akıl ile memleketin ve halkın işini yaptılar.”

kılınç edgü erdem kerek miñ tümen/ atı edgü bolsa tutunsa boduğ (1957)

“Halkın onu tutması ve adının iyiye çıkması için iyi davranış tavır gibi binlerce erdem gerekir.”

Sonuç

Adalet ve ahlak kavramları antik çağdan itibaren siyasetle ilgili eserlerde işlenen öncelikli konu olmuştur. Ele alınan eserlerde bu kavramlar tartışılırken elbette ki Aristo, Platon, Sokrates Farabi, Kindi, gibi filozofların eserlerindeki görüşlerin etkileri açıkça görülmektedir. Bunun yanında etik kavramların bilgisini oluşturmada din, gelenek ve toplumsal yapı gereğiyle oluşan ihtiyaçların da etkili olduğu unutulmamalıdır.

Elmalı (2020, s. 174), Budist Uygur sivil ve dinî belgelerinde devlet-adalet-saadet kavramlarının ele alınışında Uygurların eski Türk geleneğindeki Tenri-törü-kut anlayışının farklı bir şekilde yansımasının söz konusu olduğunu Uygurların içine girdiği yeni kültür çevresiyle de Burhan-nom törü (Dharma)-Burhan kutı anlayışı ile varlığını devam ettirdiğini söyler. Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ile beraber tüm bu eski kültürlerin yanına İslam ahlak felsefesi anlayışı eklenir. Örneğin Kelile ve Dimne’nin derin yapısında Hint, İran kültür ve devlet anlayışı olmasına karşın metnin Farsça, Arapça ve Türkçe çevirilerinde ilgili kültürün ve dinî çevrelerin bakış açılarıyla, evrensel olandan uzaklaşmadan, yorumlandığı görülür.

Bu çalışmanın konusu olan *Kutadgu Bilig* ve *Kelile ve Dimne*’de etik kavramlar, diğer filozoflarda olduğu gibi, temeline adaleti alır çünkü Aristo’nun ifade ettiği gibi adaletli olmak erdemin bir parçası değil, erdemin bütünüdür. *Kutadgu Bilig*’de bilgi, akıl ve ahlak ile ilişkilendirilen adalet, devletin devamlılığını sağlar; tanrıyı ve insanı mutlu eder. *Kelile ve Dimne*’de de devletin devamlılığının adaletle sağlanacağı vurgusu dikkat çeker, adaletin ve mutluluğun temeline ise akıl konmuştur.

Konfüçyüs iyi bir hükümet yanında olanları mutlu kılar, uzakta olanları kendine çeker demiştir. Tüm tarihî siyaset metinlerinde üzerinde durulan ana konu, özünde halkın mutluluğu ve devletin bekası ilişkisidir ve bu da adaletle sağlanır.

Aristoteles'nin iyi ile ilişkilendirdiği ve erdemden başka bir şey değildir dediği mutluluk; *Kutadgu Bilig'*de köni törü, *Kelile ve Dimne'*de ise aklın temelidir.

Bir çoğulun parçası⁶ olmaları dolayısıyla bütün metinler birbirleriyle söyleşim içindedirler. Bu bağlamda gerek batıda gerekse doğuda yazılmış olan siyaset metinleriyle aynı çoğuldan gelen *Kutadgu Bilig* ve *Kelile ve Dimne'*nin etik kavramların ne olduğu sorusunda onlarla birleşmesi kaçınılmazdır.

Kaynaklar

- Adaloğlu, H. H. (2004). Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-22.
- Akıncı, Mehmet, (2014). *Kutadgu Bilig'*de İktidar Siyaset ve Toplum (Ed. Mehmet Akıncı). *Tozlu Raflardan Günümüze Kutadgu Bilig Siyaset ve Yönetim*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aktulum, K.(2007). *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Arat. R. R. (1991). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Arslan, M. (2012). Eski İran Devlet Geleneği ve Siyasetnameler . *İstanbul University Journal of Sociology*. 3(1), 231-262. Retrieved from.
- Brocelmann, C. (1977). *Kelile ve Dimne. İslam Ansiklopedisi*, (C. VI). s. 552-558. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çırakman, E.(2001). Levinas'ta Öteki ve Adalet: Eleştirel Bir Not. *Doğu Batı Dergisi*,4(13), 179- 200
- Dilaçar, A. (1988). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Elmalı, M. (2020). Eski Uygurlarda Devlet, Adalet ve Saadet. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2(2), 153-176
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (Çev. Özipek B. ve vd). Ankara: Adres Yayınları.
- İnalcık, H. (1966). *Kutadgu Bilig'*de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Geleneği. *Reşit Rahmeti Arat İçin*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları. s. 259-271.
- İyi, Sevgi. (2013) "Etik Nedir?": Etik, 3. b. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. s. 1-21.
- Kaçalın, M. S. (2002). *Kutadgu Bilig. İslam Ansiklopedisi*. C. 26. (s. 478-80). Ankara: TDV Yayınları.
- Kaya, K. (2000). *Narayana - Hitopadeşa -Yararlı Eğitim - Hasan Ali Yücel Klasikleri*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2006). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Levend, A. S. (1963). Siyaset-nameler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 10, 167-194 .
- Pala, İ. (2008). Nasihatname. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C 32, s. 409-410). İstanbul: TDV Yayınları.

⁶ Barthes, "metni yorumlamak ona anlam vermek değil, onun hangi çoğuldan olduğunu tahmin etmektir" der (1999, s. 127).

- Rosenthal, E. I. J. (1996). *Political Thought in Medieval Islam* (Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi), Çev. Ali Çaksu. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Solomon, R.C. (2004). *Adalet Tutkusu*, (Çev. Ertuğ Altınay). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Sönmez, C. (2019). *Aristoteles ve Farabi'de Etik-Siyaset İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Toska, Z. (1989). *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesûd Çevirisi*, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Özturan, H. (2013). *Aristoteles ve Fârâbî'de Ahlâkın Kaynağı Problemi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

- Arslan, M. (2012). Eski İnan Devlet Geleneği ve Siyasetnameler . *İstanbul University Journal of Sociology*. 3(1), 231-262.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/533/4907> [Erişim tarihi: 19/02/2023]
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutadgu-bilig> [Erişim tarihi: 15.02.2023].
- <https://sozluk.gov.tr> [Erişim tarihi: 11.02.2023].
- Kaçalin, M. S. *Kutadgu Bilig Metin* www.kulturturizm.gov.tr [Erişim tarihi: 22.02.2023].